

Düzmece Mustafa hadisesi ve Edirne yangını bu kısımda yer almaktadır. Sonuncu bölümde çeşitli şairlerin Edirne hakkında söyledikleri şiirlere yer verilmiştir. Bunların en ünlüleri Hâtemî Bey, Hisarî mahlaslı Hüseyin Çelebi, Tîgî Bey, Nev'îzâde Atâî, Nef'î ve Şeyhülislâm Yahyâ'dır. Hibri'nin eserini hazırlarken eş-Şekâ'îku'n-nu'maniyye ve Atâî zeylinde de faydalandığı anlaşılmaktadır.

Enisü'l-müsâmirîn'in sekiz yazma nüshası tesbit edilmiştir. Bunlardan ikisi Millet Kütüphanesi'nde (Ali Emîrî, Tarih, nr. 68, 69), diğerleri İstanbul Üniversitesi (TY, nr. 451), Süleymaniye (Reşid Efendi, nr. 616) kütüphaneleriyle Edirne Selimiye Kütüphanesi (nr. 2163/5), Viyana Nationalbibliothek (nr. 1052), Kahire Dârü'l-kütübî'l-Misriyye (*Fihrisü'l-mahtûâtî't-Türkiyyeti'l-Ösmâniyye*, I, 57) ve Ekrem Hakkı Ayverdi özel koleksiyonunda bulunmaktadır. Eser üzerinde Sevim İlgürel tarafından bir doktora çalışması yapılmıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdurrahman Hibri Efendi, *Enisü'l-müsâmirîn*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 68, 69; Babinger, GOW, s. 213-214; Tayyib Gökbilgin, "Tarihimizde Edirne'nin Mevkii ve Tarihçileri", *Üniversite Haftası: Edirne Konferansları*, İstanbul 1958, s. 38-63; a.mlf., "Edirne Hakkında Yazılmış Tarihler ve Enisü'l-müsâmirîn", *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara 1965, s. 77-117; Sevim İlgürel, *Enisü'l-müsâmirîn* (Abdurrahman Hibri'nin) *Tahliât ve Tenkidli Neşri* (doktora tezi, 1972), İÜ Ktp., Tez, nr. 9418; a.mlf., "Hibri'nin Enisü'l-müsâmirîn'i", *GDAAD*, sy. 2-3 (1974), s. 137-158; *Fihrisü'l-mahtûâtî't-Türkiyyeti'l-Ösmâniyye: 1870-1980* (nşr. Dârü'l-Kütübî'l-kavmiyye), Kahire 1987, I, 57.

MÜCTEBA İLGÜREL

ENMÂTÎ

(الأنباطي)

Ebû'l-Berekât Abdülvehhâb
b. el-Mübârek
b. Ahmed el-Enmâtî
(ö. 538/1143)

Muhaddis.

462'de (1069-70) Bağdat'ta doğdu ve orada yaşadı. Ebû Muhammed Abdülâh b. Muhammed es-Sarîfinî'den Ali b. Ca'd'ın *el-Ca'diyyât* diye anılan rivayetlerini okudu. Ayrıca Abdülâzîz b. Ali el-Enmâtî, Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed ez-Zeynî, Ali b. Ahmed el-Büsri ve Rızkullah b. Abdülvehhâb et-Temîmî gibi Bağdat'ın tanınmış hadis âlimlerinden ders aldı. İbnü't-Tuyûrî Mübâ-

rek b. Abdülcebbar es-Sayrafi'nin bütün hadislerini kiraat yoluyla elde etti. O devirde bilinen hadis kitaplarının tamamını, çoğunu bizzat istinsah etmek suretiyle okudu ve pek çok hadisi bir araya topladı. İstinsah ettiği eserler arasında İbn Sa'd'ın *eş-Tabakâtü'l-kübrâ'sı*, Hatîb el-Bağdâdî'nin *Târîhu Bağdâd*'ı gibi hacimli eserler de vardır. Talebesi Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî onun kadar çok hadis yazan bir âlim görmediğini söylemektedir. Güvenilir bir muhaddis olan Enmâtî'ye bu gayretleri sebebiyle "Bağdat muhaddisi" ve "hadis hâfızı" unvanları verildi. Abdülkerim b. Muhammed es-Sem'ânî ve diğer bazı âlimler râvilerin cerh ve ta'dili hususunda onun görüşlerine başvururlardı.

Devrinin tanınmış birçok âlimi Enmâtî'nin geniş hadis bilgisinden faydalandı. Bağdatlı hadis hâfızı İbn Nâsir es-Selâmî, Abdülkerim b. Muhammed es-Sem'ânî, Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir, Silefî, Ebû Mûsâ el-Medîni, İbnü'l-Cevzî ve İbn Sükeyne gibi tanınmış âlimlerle, kendisinden yaşça büyük olmasına rağmen İbnü'l-Kayserânî Muhammed b. Tâhir ondan hadis almışlardır. Sem'ânî *el-Ca'diyyât*'ı, Ya'kûb b. Şeybe ile Ya'kûb el-Fesevî'nin müsnedlerini, Ebû Tâhir Muhallîs'in *el-Fevâ'idü'l-muntekât*'ını ondan okuduğunu söylemiştir.

Enmâtî yaşadığı sürece hadis okuyup okutmaya ve talebe yetiştirmeye devam etmiştir. 11 Muharrem 538'de (26 Temmuz 1143) Bağdat'ta vefat etti ve şehrin batı tarafındaki Şünûziye Mezarlığı'na defnedildi. Cenaze namazını devrin tanınmış vâizi Ebû'l-Hasan el-Gaznevî kıldırdı.

Selef akidesini benimseyen, ilmi ve üstün ahlâkı sebebiyle çevresinde örnek insan kabul edilen Enmâtî talebelerinden hiçbir maddî karşılık beklemediği gibi bu maksatla para alanları ayıplar, "Sana nasıl parasız öğretilirse sen de başkalarına parasız öğret" sözünü sık sık tekrarlardı. Enmâtî'nin bıkıp usanmadan talebe okuttuğundan bahseden İbnü'l-Cevzî hocaları arasında en çok ondan faydalandığını, hadis rivayeti sırasında duyulanıp ağılamasından çok etkilendiğini kaydeder. Güler yüzlü bir insan olan Enmâtî kimsenin dedikodusunu yapmaz, yanında gıybet edilmesinden hoşlanmazdı. Başkasının hakkına saygı duyar, insanlara yapılan haksızlığı bağışlamazdı. Bir defasında Mansûr Camii'ne giderken gasbedilen arazi üzerine kurulduğunu söyleyerek Kalâin ırma-

ğındaki köprüden geçmemiş, eski köprüden dolaşmıştı.

Enmâtî'nin *Kitâb fi'l-icâzât*, *Teḥâric fi'l-ḥadis* ve *Fevâ'id fi'l-ḥadis* adlı eserlerinin bulunduğu kaynaklarda haber verilmekte, *Kitâb fi'l-icâzât*'ta, yaygın kanaatin aksine, icâzet yoluyla alınan bir hadisin yine icâzet yoluyla nakledilmesini câiz görmediği belirtilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, X, 108-109; a.mlf., *Şifâtü's-şafıve*, II, 498-499; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XI, 96; İbnü'n-Neccâr, *el-Müstefâd min Zeyli Târîhi Bağdâd*, Haydarâbâd 1978, I, 380-384; Zehebî, *A'lamü'n-nûbelâ*, XX, 134-137; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, IV, 1282-1284; a.mlf., *el-İber*, II, 454; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, XII, 219; İbn Receb, *Zeylû Ṭabakâti'l-Ḥanâbile*, Beyrut, ts., I, 201-203; Süyûtî, *Ṭabakâtü'l-huffâz* (Ömer), s. 464-465; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, IV, 116-117; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, I, 638; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifîn*, VI, 227; Zirikî, *el-A'lam* (Fethullah), IV, 185.

SELMAN BAŞARAN

ENNİYYE

(bk. İNNİYYE).

ENSÂB

(bk. PUT).

ENSÂB

(الأنساب)

Arap literatüründe kabilelerin soyunu inceleyen ilim dalı için kullanılan bir terim.

Ensâb "soy" anlamına gelen neseb kelimesinin çoğuludur. Bir görüşe göre yalnız baba tarafından, diğer bir görüşe göre ise hem baba hem anne tarafından olan akrabalık bağına neseb denilir. Neseb, nûsbe ve nisbe kelimeleri bir kabileye veya bir beldeye mensup olmayı da ifade eder. Neseb bilgisi (ilmü'l-ensâb) konusunda uzmanlaşmış kimseye *nessâb* yahut *nessâbe* adı verilir. Neseb yakınlığı ülke, meslek, sanat, mezhep ve tarikat gibi hususlarla da ilgili olabilir.

Neseb kelimesi Kur'an-ı Kerim'de "soy" anlamında iki yerde geçmektedir: "Sudan (meniden) bir insan yaratıp onu neseb ve sıhriyete (kan ve evlilik bağından doğan yakınlığa) dönüştüren O'dur" (el-Furkân 25/54); "Allah ile cinler arasında bir neseb birliği uydurdular" (es-Sâffât 37/158). Ensâb kelimesi de bir âyetle aynı anlamda kullanılmıştır: "Sûra üflendiği zaman

artık aralarında akrabalık bağları (ensâb) kalmamıştır; birbirlerini de arayıp sormazlar" (el-Mü'minûn 23/101).

Araplar Câhiliye devrinde olduğu gibi İslâmî dönemde de ensâb bilgisiyle temayüz etmişler ve Arap olmayanlara karşı bu bilgileriyle övünmüşlerdir. Bazı müellifler ensâb bilgisi için "ilim" kelimesini kullanmışlar, hatta bir kısmı bu ilmi "yüce ve üstün ilim" gibi ifadelerle tanımlamışlardır. Ensâb bilgisi Câhiliye devri Araplarının şiir, hitabet, *eyyâmü'l-Arab** ve *ahbâr** gibi kültürlerinin en önemli parçasıydı. Onların ensâb bilgisine verdikleri önem, içinde yaşadıkları siyasî ve sosyal şartların bir sonucuuydu. Araplar, bir babadan geldiğine inanan insanların meydana getirdiği kabile esasına dayanan bir toplum yapısına sahiptiler. Daha çok erkek soyundan gelen akrabalık bağına (asabiyye) dayanan kabilede kan bağı önemli bir yer tutuyordu. *Hilf**, *civâr** ve *velâ** yoluyla da akrabalık bağı kurulabiliyor, böylece kabileye yeni katılmalar oluyordu; ancak bu şekilde kurulan akrabalık kabilenin mensup olduğu cedit ve ona bağlılığı ortadan kaldırıyordu. Ensâb bilgisi, kendilerini koruyan ve bir araya getiren bir devletin bulunmayışının da tabii sonucu olarak kabile fertlerini birbirine bağlayan, çeşitli tehlikelerden koruyan ve başka kabile mensuplarından ayıran bir zırh gibi kabul ediliyordu. Araplar için nesebe bağlılık ve ona duyulan ihtiyaç, âdetta bugünkü insanın kendi haklarını koruyan bir devlete ve bir vatana duyduğu ihtiyaç gibidir. Tabiat ve iklim şartları da fertleri birbirine bağlayan kabile asabiyyetinin ortaya çıkmasına etken olmuştur. Asabiyyet kabile fertlerine ecdağının şan ve şerefili övünmesini, kahrâmanlarını ve tarihî hadiselerini gururla yâdetmesini telkin ediyor, bu duygu insanları neseplerini öğrenmeye sevk ediyordu. Câhiliye devri Araplarının geçmişin devamlı hatırlanması için ensâb bilgisine çok değer vermeleri, Araplar'daki tarih şuurunun mevcudiyetine en güçlü bir delil kabul edilmiştir. "Nesep şecerelerinin muhafaza edilmesi" şeklinde tanımlanan ensâb ilmi, şecerede adları geçen kişilerle ilgili birçok tarihî mâlûmatı da bir araya getiriyordu.

Câhiliye devri Arap şiirinde şairlerin Adnânî, Kahtânî veya Mudarî olmakla övündüklerini gösteren örneklere sıkça rastlanması, kabileler arasında kan bağına dayanan bir asabiyyet anlayışının varlığını gösterir. Ensâb ilmiyle uğraşanla-

rın Arap şiiriyle de çok yakın ilgileri vardı. Çünkü neseb bilgilerine ulaşmak kabilelerin ahbâr ve şiirlerini de yakından bilmeyi gerektiriyordu. Nitekim ensâb kitapları incelendiğinde bunlarda ahbâr, eş'âr ve ensâb bilgilerinin birlikte yer aldığı göze çarpar. İslâmî dönemde telif edilen eserlerde bu husus hemen fark edilir. Bugüne ulaşan en eski neseb kitapları olan Müerric es-Sedûsî'nin *Kitâbü Hâzî min nesebi Kureys'* ile Mus'ab ez-Zübeyrî'nin *Kitâbü Nesebi Kureys'*inde, Kureys kabilesinin neseb silsilesi yanında tarihî ve edebî haberlerle bunlara dair şiirlerin yer aldığı görülür. Aynı durum, bütün Arap kabilelerinin nesebi için kaleme alınmış olan İbnü'l-Kelbî'nin *Cemheretü'n-neseb* adlı eseri için de geçerlidir. Ensâb ilmiyle meşgul olanlar şiir, *eyyâmü'l-Arab* ve ahabârla da ilgilidiler. Nitekim Câhiz, "Kureys'te dört kişi şiirleri rivayet eden kimselerdir; bunlar aynı zamanda Kureys'in ensâb ve ahabârını da bilen âlimleriydi" (*el-Beyân ve't-tebyîn*, II, 323) demektedir. Araplar'ın sahip olduğu ahabârı şiir, emsâl ve ensâba dair bilgilerden ayrı olarak ele almak mümkün değildir. Ensâbla ilgili bilgilerin de esasını ahabâr teşkil etmektedir. Câhiliye devrinde ve İslâm'ın ilk dönemlerinde bu alanlardan birinde meselâ ahabârda meşhur olan bir râvi veya âlim aynı zamanda şiir, emsâl ve ensâbda da söz sahibiydi. Câhiliye devrinde her kabilenin ahabârını, şairlerinin adlarını, şiirlerini ve neseplerine ait bilgileri, emsâlini, *eyyâmını* ve mefâhirini yazdığı bir ana kitabı yani divanı bulunurdu. Câhiz, çoğu İslâm öncesinde veya İslâm'ın zuhuru esnasında yaşamış, ensâba dair kitap yazan on dört âlimin adını zikreder. Bunlardan biri olan Satîh el-Kâhin hicretten elli iki yıl önce ölmüştür. Araplar'ın nesebe verdikleri önem yanında bu şekildeki yazılı metinlerin, ensâb şecerelerinden şüphe edilmesini önlemek ve uydurma şecerelerin ortaya çıkmasına engel olmak için meydana getirildiği söylenebilir. Câhiliye devriyle İslâmî dönemin başlangıcında yaşayan ve kaynaklarda kendilerinden "ulemâü'l-Arab" diye bahsedilen bazı nesebîn, ahabâr ve *eyyâm* sahalarında yetişmiş insanların ensâba dair kitap telif ettikleri bilinmektedir. Câhiz bunlardan Mahreme b. Nevfel, Ebû Cehm, Huveytib b. Abdüluzâ ve Akil b. Ebû Tâlib'in adlarını zikreder (*a.g.e.*, II, 323-324). Öte yandan ensâb bilgisinin kaynakları arasında Tevrat'tan alınmış bilgilerin de bulunduğunu söy-

lemek gerekir. Bu husus, Kahtân'ın nesebine dair Tevrat kaynaklı bilgileri eserinde zikrettikten sonra bunların doğru olmadığını söyleyen İbn Hazm'ın ifadelerinden de anlaşılmaktadır (*Cemhere*, nâşirin önsözü, s. 7-8). Yemenliler'in ensâbı ve tarihiyle uğraşan meşhur âlim Hemdânî, Yemenli Araplar'ın ellerinde neseplerini gösteren ve Zübür (Zübûr) adı verilen sicillerin bulunduğunu haber verir (*el-İktîl*, I, 119). Araplar ensâb konusundaki bilgilerini Câhiliye devrinde ekseriyetle şifâhî, zaman zaman da yazılı olarak rivayet etmişler, İslâm'dan sonra ise belli usul ve esaslara bağlı kalarak birçok eser kaleme almışlardır. Bu arada pek çok kabilenin, neseplerini rivayet eden râvilerinin bulunduğu bilinmektedir. Câhiliye devrinden itibaren, neseb kitaplarının telif edilmeye başlandığı II. (VIII.) yüzyıla kadarki dönemde insanlar nesepleriyle ilgili bilgileri belki de yazılı vesikalara sahip bu râvilerden öğreniyorlardı. Nitekim 146'da (763) Kûfe'de ölen meşhur neseb âlimi Muhammed b. Sâib el-Kelbî, başta Kureys olmak üzere Kinde, Mead b. Adnân, İyâd, Rebîa gibi kabilelerin neseplerini hep bu kabilelerin neseb âlimlerinden almıştır (İhsân en-Nas, *MMLADm.*, LXIV/3, s. 542-543).

Câhiliye devrinin ensâb bilgisinin öğrenilmesini, soy soplâ iftihar edilmesini teşvik eden asabiyyet anlayışı İslâmiyet tarafından yasaklanmıştır. Kur'an-ı Kerîm, insanların bir erkekle bir kadından yaratıldığını beyan etmiş (el-Hucurât 49/13), Hz. Peygamber de Arab'ın Arap olmayana, Arap olmayanın Arab'a, beyazın siyaha, siyahın beyaza yaratılışları ve nesepleri bakımından hiçbir üstünlüğünün bulunmadığını belirtmiştir (*Müsned*, V, 411). Âhirette sûra üfürüldüğünde neseb farkı gözetilmeyeceği ve insanlara soylarının fayda vermeyeceği (el-Mü'minûn 23/101), onların yalnız tanışıp görüşmek için milletler ve kabileler halinde yaratıldığı, insanlara üstünlük sağlayacak yegâne vasfın takvâ olduğu (el-Hucurât 49/13) Kur'an-ı Kerîm'de haber verilmiştir. Yüce Allah, neseb çokluğu ile övünmenin insanları aldatıp oyaladığını bildirmiştir (et-Tekâsür 102/1). İslâmiyet'te mal, evlât çokluğu ve atalarla övünme kınanmıştır.

Öte yandan Hz. Peygamber, "Sıla-i rahim yapmanızı temin edecek ölçüde neseplerinizi öğreniniz" (*Müsned*, II, 374) diyerek müslümanların akraba ziyaretini yerine getirmek için soy kütüklerini öğrenmelerini emretmiştir. Başka bir riva-

yete göre ise Resûl-i Ekrem bir gün mes-cide girdiği zaman bir adamın etrafında bazı kimselerin toplandığını görmüş, niçin toplandıklarını sorunca o kişinin allâme olduğunu söylemişler, neyin allâmesi olduğunu sorunca da Arap ensâbını, şiiri ve Araplar'ın ihtilâf ettikleri hususları en iyi onun bildiğini ifade etmişler, bunun üzerine Resûl-i Ekrem, "Bu fayda vermeyen bir ilim ve zarar vermeyen bir cehalettir" demiştir (Mütakî el-Hindî, X, 280). Hz. Peygamber'in burada yasakladığı husus, Muhammed Abdülhay el-Kettânî'nin de belirttiği gibi, daha önemli şeyleri öğrenmekten alıkoymak şeklinde ensâb ilmine dalmaktır (et-Terâttübü'l-idâriyye, III, 51). İbn Hazm Cemhere'sinin mukaddimesinde (s. 5), ensâbın faydasız bir ilim olduğuna dair rivayetin asılsız kabul edildiğini belirterek ensâb ilmini faydalı ilimlerden saymış, hatta bu ilmin insanlara farz olan kısmının bulunduğunu söylemiştir. İbn Hazm, "Ensâbınızı sıla-i rahimde bulunacak ölçüde öğrenin" rivayetini Hz. Ömer'in sözü olarak kaydetmiş, Hz. Ebû Bekir, Ebû Cehm b. Huzeyfe el-Adevî ve Cübeyr b. Mut'im'in ensâbı en iyi bilen kişiler arasında bulunduğunu, Hz. Ali, Ömer ve Osman'ın da bu konuyu bildiklerini belirtmiştir. Ayrıca Resûlullah'ın Hassân b. Sâbit'e, Kureys ensâbı konusunda ihtiyaç duyduğu bilgileri Hz. Ebû Bekir'den öğrenmesini emrettiğini, bunun da nesep ilminin fayda vermeyen bir ilim olduğu şeklindeki rivayeti Hz. Peygamber'e isnat etmeyi imkânsız kıldığını söylemiştir.

Kendi nesebini ceddî Nizâr'a kadar zikreden Hz. Peygamber, İslâm'a davet sırasında Mekke dönemindeki faaliyetlerinde, başta Kureys kabilesinin kolları olmak üzere insanlara daima mensup oldukları kabilelerin adıyla hitap ederdi. Hatta hac veya umre maksadıyla Mekke'ye gelen Arap kabilelerine İslâmiyet'i anlatırken ensâb bilgisi alanında meşhur olan Hz. Ebû Bekir'i yanında bulundurur ve bu kabileler hakkında ondan bilgi alırdı. Müşriklerle mücadelesi esnasında Hassân b. Sâbit'e, Kureys'i iyi hicvetmesi ve kendisini bu hicvin dışında tutabilmesi için Hz. Ebû Bekir'den ihtiyaç duyduğu nesep bilgisini öğrenmesini emretmesi de Resûlullah'ın ensâb bilgisine verdiği önemi göstermektedir.

İslâmiyet'in getirdiği hukuk sisteminde ve bazı şer'î hükümlerin uygulanmasında da nesep bilgisine ihtiyaç duyul-

muştur. Başta sıla-i rahim olmak üzere evlilikte eşler arasındaki denklik, yakın akraba ile evlenmenin yasaklanması, evlenilecek kadının nesebinin belli olması, insanın babasına nisbetle çağırılması, vakıf için şart koşulan akrabalığın bilinmesi, Hz. Peygamber'in yakınlarına zekât verilmemesi ve onlara ganimetten pay ayrılabilmesi gibi hususlar, diyetin ödenmesi de asabenin hepsinin değil bir kısmının dahil olacağı âkile* ile ilgili uygulamalar ve miras taksiminin doğru olarak yapılabilmesi nesep bilgisine bağlıdır.

İslâmiyet Araplar'ı nesepleriyle övünmekten ve başkalarının neseplerini kötülemekten menetmiştir. Kabile taassubuna dayanan Câhiliye zihniyetinin yenden ortaya çıkmasından endişe eden Resûlullah bir hadisinde şöyle demiştir: "Ümmetimin içinde Câhiliye döneminden kalma tamamen terkedemeyecekleri dört şey vardır: Asaletleriyle övünmek, başkalarının soyuna dil uzatmak, yağmur yağmasında yıldızların etkili olduğunu sanmak, ölünün arkasından yüksek sesle ağlamak" (Müslim, "Cenâ'iz", 29).

Hz. Peygamber'den sonra Araplar'ın kabile ve nesep konuları etrafında büyük gelişmeler olmuştur. Hilâfetin Kureys'e ait olduğu iddiası ve irtidat hareketlerindeki kabile taassubu bir tarafa bırakılırsa ensâbla ilgili en önemli gelişmeler Hz. Ömer zamanında ortaya çıkmıştır. İslâm fetihlerinin sonucunda meydana gelen bazı önemli gelişmeler ensâb konusunu ciddi bir şekilde gündeme getirmiştir. Hz. Ömer, artan fey gelirlerini bütün müslümanlara dağıtmak üzere 20 (641) yılında divan teşkilâtının kurulmasını kararlaştırmıştır. Toplumda canlı bir şekilde varlığını devam ettiren kabile gerçeğini esas alan halife, en büyük payın Bedir Gazvesi'ne katılanlara verilmesi şartıyla Hz. Peygamber'in mensup olduğu Kureys kabilesinin Benî Hâşim kolundan başlayıp daha sonra bu kabileye nesep bakımından en yakın olanları sıralamak suretiyle divan defterlerini tanzim ettirmiştir. Ensâb hususunda ilk yazılı faaliyet olarak değerlendirilebilecek olan bu iş için Hz. Ömer, o sırada ensâb konusunu en iyi bilen Cübeyr b. Mut'im, Mahreme b. Nevfel ve Akil b. Ebû Tâlib'i görevlendirmiştir. Bunların düzenlediği divan defterleri, Arap kabileleri hakkında daha sonra yazılacak olan nesep kitaplarında önce Hz. Peygamber'in kabilesi Kureys'in ve mensup olduğu Benî Hâşim kolunun ele alınma-

sı şeklindeki geleneğin esasını teşkil etmiştir. Başta Medine olmak üzere Küfe, Basra, Vâsıt, Dimaşk, Humus, Ürdün, Filistin ve Mısır'da düzenlenen divan defterleri, İslâm dünyasının çok önemli ilmi semeresi kabul edilen İbn Sa'd ve Halîfe b. Hayyât'ın *eş-Tabakât* adlı eserleriyle Belâzûrî'nin *Ensâbü'l-eşraf*'ındaki ashabın sıralanışında Hz. Ömer'in anlayışının esas alınmasını sağlamıştır. Bu defterler nesep ve tabakat âlimlerinin esas kaynaklarından birini oluşturmuştur.

Hz. Ömer zamanında fethedilen yerlerde ve bilhassa Küfe, Basra ve Fustat gibi yeni kurulan şehirlerde kabilelerin, özellikle de bedevî zümrelerin iskânı, kendilerine tahsis edilecek semt ve mahalleri belirleme çalışmaları hep nesep esasına göre yapılmış ve bu şekilde akraba kabilelerin birbirine yakın oturmaları sağlanmıştır.

Hulefâ-yi Râşidîn döneminde ensâb bilgisinin bu pratik faydalarından başka Câhiliye devrindeki olumsuz tesirlerini ortaya çıkaran gelişmeler de olmuştur. Hz. Osman'ın akrabaları olduğundan dolayı devletin nimetlerinden faydalanmayı düşünen Emevî kabilesine mensup bazı âmil ve valilerin Hz. Osman'ın şehid edilmesiyle sonuçlanan olumsuz faaliyetleri bir yana, Muâviye b. Ebû Süfyan kendi kabilesine mensup olduğu için Hz. Osman'ın intikamını almak üzere ortaya çıkmış ve nesebe dayanan siyasî mücadeleleri başlatmıştır. Böylece kabileler arasında ihtilâf ve kavgalar çıkmış, bu gelişmeler Emevîler'in yıkılışını hazırlayan Şuûbiyye hareketinin doğmasına sebep olmuştur. Siyasî ve dinî konular etrafında başlayan bu tartışmalar, o devrin şiirlerinde görülen ensâb bilgi ve imalarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bundan dolayıdır ki Câhiz gibi edebiyatçılar, İbn Kuteybe gibi tarihçiler eserlerinde ilk ensâb âlimlerinden ve onların nesebe dair kitaplarından bahsetmek ihtiyacını duymuşlardır.

Ensâb bilgisine büyük önem veren Emevî halifeleri ve emîrlerinin kabilelerin nesebini iyi bilen kimseleri Dimaşk'a davet ettikleri, çocuklarına Arap kabilelerinin ensâbını öğretmelerini istedikleri, bazılarında da kabileleri birbirinden ayırt edilebilmek, idarî ve askerî düzenlemelerde gerekli bilgileri sağlamak için ensâb konusunda kitap yazmalarını emrettikleri kaydedilmektedir. Emevîler zamanında diğer bazı sebepler de ensâba duyulan ilgiyi arttırmıştır. Emevîler'in bir Arap devleti anlayışıyla hareket ede-

rek kavmi ihtilâfları ortaya çıkarmaları, Araplar'ı üstün tutup mevâliyi ezmelerinin yanında Arap kabileleri arasında da bilhassa Irak ve Horasan'da kabile ihtilâf ve rekabetlerini körüklemeleri sonucunda iç savaş ve isyanların vuku bulduğu, neticede de Emevîler'in yıkıldığı bilinmektedir. Bu dönemde içtimaî, siyasi ve askerî gelişmelerin temelinde kabile rekabetinin bulunduğu, dolayısıyla Arap olan herkesin kendi nesep bilgisiyile yakından ilgilendiği görülmektedir.

Muâviye b. Ebû Süfyan, çeşitli kabilelerin neseplerine dair bilgi almak üzere Nahhâr b. Evs, Sâib b. Bişr el-Kelbî, Suhâr b. Abbas ve Kudâme b. Dirâr el-Kuray'î'yi Dimaşk'a davet etmiştir. Bunlar arasında yer alan bir nesep âlimi de Dağfel b. Hanzale es-Sedûsî'dir. Dağfel, Muâviye'nin oğlu Yezîd'e ensâbı öğretmesi yanında uzun süre Dimaşk'ta kalıp halifenin edebî sohbetlerinde bulunmuş ve onun huzuruna çıkanların neseplerini, kabilelerinin menâkıbını, ayıp ve kusurlarını (mesâlib) kendisine anlatmıştır. Ubeyd (Abîd) b. Şerîyye de Muâviye'nin emriyle San'a'dan Dimaşk'a gelmiş ve *Aḥbârü'l-Yemen ve eş'âruḥâ ve ensâbühâ* adıyla bir risâle kaleme almıştır. Günümüze ulaşan bu risâle İbn Hişâm'ın *Kitâbü't-Ticân*'ının zeylinde basılmıştır (Haydarâbâd 1347).

Abdûlmelik b. Mervân ensâbı iyi bilen bir hükümdardır. Meşhur hadis ve siyer âlimi Zührî halifenin çeşitli ilim dallarında kendisini imtihan ettiğini, ensâb konusuna gelince onun Kureys'in nesebini kendisinden daha iyi bildiğini söyler. Hişâm b. Abdûlmelik bu konudaki bilgilerin öğrenilmesine, düzenli bir şekilde toplanıp tesbit edilmesine önem verirdi. Oğlu Muhammed'i yetiştirmek üzere görevlendirdiği, Kelb kabilesinin âzatlısı Süleyman b. Süleym el-Himsî'ye ensâbı oğluna öğretmesini emretmiş, nesep âlimlerinden de ensâba dair bir kitap yazmalarını istemiştir. Bu dönemde Kureys dışındaki Arap kabilelerinin menâkıb ve mesâlibine dair kaleme alınan ve kabilelerin neseplerine de yer verilen bir kitap yazılmıştır. *Kitâbü'l-Vâhîde* adını taşıyan ve V. (XI.) yüzyılda mevcut olduğu bilinen bu eser, Hişâm'ın meclisine katılan nesep âlimlerinden Nadr b. Şümeyl ile Hâlid b. Seleme el-Mahzûmî tarafından telif edilmiştir. Diğer Emevî halifelerinin yanı sıra Ömer b. Abdülâzîz de ensâb âlimlerine ilgi göstermiştir. Velîd b. Ravh ile Avn b. Abdullah el-Hüzelî bunlar arasında sayılabilir. Zührî Mu-

dar'ın ensâbını ele alarak Hâlid b. Abdullah el-Kasrî için bir nesep kitabı yazmaya başlamışsa da bunu tamamlamamıştır. Zübeyrî ve İbn Hazm gibi bazı ensâb müellifleri Zührî'den nakillerde bulunmuşlardır.

Abbâsîler zamanında hilâfet konusundaki ihtilâfın bilhassa Benî Hâşim ile Abbasoğulları arasında cereyan etmesi nesep konusunun daha da ağırlık kazanmasına sebep olmuştur. Şuûbiyye hareketiyle birlikte kabilelerin ve bazı önemli kişilerin Arap veya Arap olmadıkları şeklinde cereyan eden nesep mücadelesi yerini, II. yüzyılın ikinci yarısından sonra (VIII. yüzyılın sonları) hangi Arap kabilelerinin Hz. Peygamber'e mensup olduğu veya ona nesep bakımından daha yakın bulunduğu tartışmasına dönüşmüştür. Hz. Ali soyundan gelenlerin mi, Hz. Ca'fer'in neslinden olanların mı, yoksa iktidarı ele alan Hz. Abbas'ın torunlarının mı Resûl-i Ekrem'e nesep bakımından daha yakın bulunduğu ve dolayısıyla iktidarın hangisinin hakkı olduğu meselesi hep ensâb sınırları içerisinde tartışılan bir konu haline gelmiştir. Abbâsî Devleti'nin kurulmasıyla birlikte ensâba dair telif çalışmaları da hız kazanmıştır.

İbn Hacer, İbnü'l-Kevvâ diye meşhur olan Abdullah b. Amr el-Yeşkürî'nin (ö. 80/699 [?]) *Kitâbü'n-Neseb*'inden faydalanmıştır. Câhiz, Mescûb b. Gaylân ed-Dabbî'nin (ö. 85/704 [?]) *Kitâb fi'n-neseb* adlı bir risâlesi olduğunu zikreder. I. (VII.) yüzyılda yaşamış olan Zeyd b. Abdullah en-Nemerî de (İbnü'l-Keyyis) aynı adla bir kitap telif etmiştir. Meşhur nesep âlimi İbnü'l-Kelbî'nin hocalarından olan Hırâs b. İsmâil eş-Şeybânî'nin (ö. 120/738 [?]) ensâb konusunda *Aḥbârü Rebî'a ve ensâbühâ ve en-Nesebü'l-atîk fi aḥbârî Benî Dabbe* adlı iki kitabı vardır. Birden fazla kabilenin nesebine ait ilk ensâb kitabını telif eden Ebû'l-Yakzân Sühaym b. Hafs (ö. 190/806), içerisinde İyâd, Kinâne ve Esed kabilelerinin nesebine de yer verilmiş olan *en-Nesebü'l-kebîr, Kitâbü Aḥbârî Temîm ve Kitâbü Nesebi Ḥındîf* adlı üç eserin müellifidir. Günümüze kadar ulaşmayan bu eserlerden Belâzürî, Halîfe b. Hayyât ve İbn Kuteybe gibi âlimler iktibaslarda bulunmuşlardır.

Kureys kabilesinin nesebine dair zamanımıza ulaşan ilk müstakil kitap, Şeyhü'l-Arabiyye diye meşhur olan Müerric es-Sedûsî'ye (ö. 195/810) aittir. Aynı zamanda büyük bir dil âlimi olan Müerric'in *Kitâbü Ḥazf min nesebi Kureys*

adlı eseri Selâhaddin el-Müneccid tarafından yayımlanmıştır (Kahire 1960; Beyrut 1396/1976). Ebû'l-Bahterî Vehb b. Vehb el-Kureşî el-Esedî ise (ö. 200/815) hadis uydurmakla tanınan bir ensâb ve ahbâr âlimidir.

Ensâb konusunda Arap-İslâm dünyasının en mühim şahsiyeti, İbnü'l-Kelbî diye meşhur olan Hişâm b. Muhammed el-Kelbî'dir (ö. 204/819). Başta İbnü'n-Nedîm'in *el-Fihrist*'i olmak üzere pek çok kaynakta zikredilen ensâba ve ahbâra dair eserlerinin toplamı 150'ye yaklaşmaktadır. İbnü'l-Kelbî büyük bir nesep âlimi olan, fakat bu alanda eser verip vermediği bilinmeyen babası Muhammed b. Sâib el-Kelbî'nin yazılı ve şifahî bilgilerinden oluşan malzemeyi düzenleyerek eserlerini ortaya koymuştur (listesi için bk. İbnü'n-Nedîm, s. 145-149; *Keşfü'l-zunûn*, I, 178-179; Brockelmann, *GA*, I, 145; *Suppl.*, I, 211-212). İbnü'l-Kelbî, babasının her kabile için ayrı ayrı topladığı risâleleri *Cemheretü'n-neseb* ve *en-Nesebü'l-kebîr* adlı iki kitapta bir araya getirmiştir. Bunlardan *Cemheretü'n-neseb*, bugün elde sadece eksik bir nüshasının bulunmasına rağmen günümüze ulaşan ensâb kitaplarının en genişi olması yanında daha sonra eser veren bütün ensâb müelliflerinin, tarih ve tabakat âlimlerinin esas aldığı bir kaynak olmuştur. Bu eserin Abdüssettâr Ferrâc (Küveyt 1403/1983), Mahmûd Firdevs el-Azm (Dimaşk 1984-1986) ve Nâcî Hasan (Beyrut 1407/1986) tarafından gerçekleştirilen üç ayrı baskısı vardır. *Cemheretü'n-neseb*'in muhtasarlari da yapılmıştır. İbnü'l-Kelbî'nin *en-Nesebü'l-kebîr*'ini başta müsteşrik Werner Caskel olmak üzere birçok araştırmacı *Cemheretü'n-neseb*'in devamı gibi kabul etmiştir. *en-Nesebü'l-kebîr* Nâcî Hasan (I-II, Beyrut 1988) ve Mahmûd Firdevs el-Azm (I-III, Dimaşk 1988) tarafından yayımlanmıştır. Müellifin diğer bir nesep kitabı da *Ensâbü'l-ḥayl*'dir. Araplar yalnız kendi nesepleriyle ilgilenmemişler, atlarının ve develerinin soylarıyla da meşgul olmuşlardır. İbnü'l-Kelbî'nin kitabı bu tür eserlerin ilki olması bakımından da dikkati çekmektedir. *Ensâbü'l-ḥayl* önce Leiden'de (1928), daha sonra Ahmed Zeki Paşa'nın tahkik ve şerhleriyle Kahire'de (1946) basılmıştır. Kitabın üçüncü baskısını neşre hazırlayanlar Araplar'ın at üzerine yazmış olduğu eserlerin uzun bir listesini vermişler ve eseri İbnü'l-A'râbî'nin (ö. 231/846) *Kitâbü Esmâ'i ḥaylî'l-Arab ve fursâ-*

nihâ adlı kitabıyla birlikte yayımlanmışlardır (nşr. Nûrî Hammûdî el-Kaysî — Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Beyrut 1407/1987).

İbnü'l-Kelbî'nin çağdaşı Heysem b. Adî'nin ensâbla ilgili *Büyûtâtü'l-ʿArab*, *Büyûtâtü Kureys*, *Nesebü Tay*, *Târîhu'l-eşrâfî'l-kebîr* ve *Târîhu'l-eşrâfî's-şagîr* adlı kitaplarıyla Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ et-Teymî'nin *Kitâbü Büyûtâtü'l-ʿArab*, *Kitâbü'l-Kabâ'il*, Ali b. Muhammed el-Medâinî'nin *Kitâbü Nesebi Kureys* ve *aḥbâruḥâ*, *Kitâbü Aḥbârî Ebî Tâlib* ve *veledihî* gibi nesep kitapları ise günümüze ulaşmamıştır.

Zübeyr b. Avvâm'ın torunlarından amca - yeğen olan iki âlim, bugün elde bulunan iki Kureys tarihiyle büyük şöhrete ulaşmışlardır. Bunlardan, *en-Nesebû'l-kebîr* adlı eseri günümüze ulaşmayan Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî'nin (ö. 236/851) *Kitâbü Nesebi Kureys*'i E. Levi - Provençal (Kahire 1953, 3. bs.), *Kitâbü Aḥbârî'n-neseb* ve *Kitâbü'l-Evs ve'l-Ḥazrec* adlı eserleri zamanımıza intikal etmeyen Zübeyr b. Bekkâr'ın (ö. 256/870) *Cemheretü nesebi Kureys* ve *aḥbâruḥâ* adlı kitabı da Mahmûd Muhammed Şâkir (Kahire 1381) tarafından yayımlanmıştır.

Ensâb kitaplarından sadece bir kabile için yazılmış olanlar içinde Kureys kabilesiyle ilgili bulunanlar çoğunluğu teşkil etmektedir. Bazı kabilelerin isim yakınlığından dolayı ortaya çıkan ihtilâflar üzerine de ensâb kitapları yazılmıştır. Bunlar arasında, günümüze kadar ulaşmayan *en-Neseb*, *Ensâbü's-şu'arâ*, *Elkâbü'l-kabâ'il küllihâ*, Feth b. Hâkân için yazdığı, her cüzü 200 varak olan, kırk cüzden meydana gelmiş ve İbnü'n-Nedîm'in bizzat gördüğünü söylediği *Kitâbü'l-Kabâ'ili'l-kebîr*, *Kitâbü'l-ʿAmâ'ir ve'r-rabâ'i' fi'n-neseb* gibi ensâb kitaplarının da müellifi olan İbn Habîb el-Bağdâdî'nin *Muḥtelefü'l-kabâ'il* ve *mü'telefûḥâ* adlı eseriyle (nşr. Wüstenfeld, Göttingen 1850) *Vezîr el-Mağribî'nin el-İnâs fi 'ilmi'l-ensâb*'ı (nşr. İbrâhim el-Ebyârî, Kahire 1400/1980; Hammed el-Câsir, Riyad 1400/1980 [İbn Habîb'in *Muḥtelefî* ile birlikte]), ayrıca İbnü'l-Kayserânî el-Makdisî'nin *Kitâbü'l-Ensâbi'l-müttefika fi'l-ḥaṭṭi'l-mütemâşile fi'n-naḳṭ ve'z-zabṭ*'ı (Leiden 1865) zikredilebilir. Bu arada, İbn Düreyd'in kabile isimlerinin istikakını gösteren önemli bir kaynak olan *el-İstikâk*'ını da zikretmek gerekir (nşr. Wüstenfeld, Göttingen 1854; nşr. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Kahire 1958). *Nesebi* bir başka kabi-

lenin nesebine geçmiş kabilelere dair bazı eserler de yazılmıştır. Ancak "en-Nevâkıl" adı verilen bu kitaplardan hiçbiri zamanımıza ulaşmamıştır.

Belâzûrî'nin *Ensâbü'l-eşrâf*'ı nesep esasına göre yazılmış bir tarih kitabıdır (bk. ENSÂBÜ'L-EŞRAF). Müberred'in *Nesebü ʿAdnân ve Kaḥṭân*'ı ise küçük bir risâle olmasına rağmen dikkati çeken bir çalışmadır (nşr. Abdülazîz el-Meyme-nî, Kahire 1354).

Hadis ve tarih yanında ensâb ilminde de meşhur bir âlim olan İbn Ebû'd-Dünyâ'nın *el-İşrâf ʿalâ menâkıbi'l-eşrâf*, *Aḥbâru Kureys* ve bedevilere dair *Aḥbârü'l-Aʿrâb* adlı eserleri günümüze ulaşmamıştır. III. (IX.) yüzyılın önemli ensâb müelliflerinden Muhammed b. Abde el-Abdî'nin de hemen tamamı ensâba dair yirmi kadar eserinden hiçbiri zamanımıza intikal etmemiştir.

İstinsah ettiği kitaplar ve Abbâsî ileri gelenleriyle olan münasebetleri sayesinde bazı Arap kabilelerini yakından tanıma imkânı bulan Allân el-Verrâk (ö. 218/833'ten sonra), Akıl b. Ebû Tâlib ve Ziyâd b. Ebîh'ten başlayıp Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ'ya kadar devam etmiş olan mesâlib ile uğraşanlar arasında yer almaktadır. Allân, *Kitâbü'l-Meydân fi'l-meşâlib* adlı eserinde İbnü'l-Kelbî'nin *Cemheretü'l-ensâb*'ındaki sırayı esas alarak Benî Hâsim'den Yemen kabilelerine kadar bütün Arap kabilelerinin kötü taraflarını ortaya koymuştur. Allân'ın *Kitâbü Fezâ'ili Kinâne*, *Kitâbü Nesebi'n-Nemr b. Kâsîṭ*, *Kitâbü Nesebi Tağlib b. Vâ'il*, *Kitâbü Fezâ'ili Rebi'a* adlı eserleri ise günümüze ulaşmamıştır. Bunların yanı sıra Abdülmün'im ed-Dimyâtî'nin *Hazrec*, Benî Muttalib, Benî Nevfel, Benî Cumah, Benî Sehm gibi kabilelerle ilgili eserlerini de zikretmek gerekir (bk. DİA, IX, 312).

Kahtânîler'e dair müstakil bir ensâb kitabı olan ve zamanımıza yalnız I, II, VIII ve X. ciltleri ulaşmış bulunan Hemdânî'nin *el-İklîl fi ensâbi Himyer* ve *eyyâmi mülûkihâ* adlı on ciltlik ansiklopedik eseri de ensâb kitapları arasında sayılmalıdır (bk. bibl.). Ensâb kitaplarının kabilelerin soy kütüklerini vermesi yanında tarihî, siyasi, askerî, iktisadî, içtimai konularla folklorik bilgileri de ihtiva ettiğine dair en güzel örnek Hemdânî'nin bu eseridir.

İslâm dünyasında V. (XI.) yüzyıldan günümüze kadar yazılmış ensâb kitaplarının en önemilileri arasında, Abdülganî el-Ezdî'nin (ö. 409/1018) *el-Mü'telif ve'l-*

muḥtelef fi esmâ'ir-ricâl ile *Müştebi-hü'n-nisbe*; İbn Abdülber en-Nemerî'nin *el-Kaşd ve'l-ümem* ile *el-İnbâh ʿalâ kabâ'ili'r-ruvât*; İbn Hazm'ın *Cemheretü ensâbi'l-ʿArab*; Ebüverdi'nin *Qabsetü'l-ʿaclân fi nesebi Ebî Süfyân*, *Maḥtelefe ve'telefe fi ensâbi'l-ʿArab*, *Kitâb Kebîr fi'l-ensâb*; Ruşâtî'nin *İktibâsü'l-envâr ve'l'imâsü'l-ezhâr fi ensâbi's-şahâbeti ve ruvâtü'l-âşâr*; Ebû Ali el-Cevânî'nin *Uşûlü'l-aḥsâb ve fuşûlü'l-ensâb*, *Ṭabakâtü'n-nessâbîn*, *Tâcü'l-ensâb* ve *minhâcü's-şavâb*; İbn Kudâme el-Makdisî'nin *Kitâbü'l-Tebyîn fi ensâbi'l-Kureşsiyyîn* ile *el-İstibşâr fi ensâbi (nesebi) l-ensâr*; el-Melikü'l-Eşref er-Resûlî'nin *Ṭurfetü'l-aşhâb fi ma'rifeti'l-ensâb*; Abbas er-Resûlî'nin *Buğyetü zevi'l-himem fi ma'rifeti ensâbi'l-ʿArab ve'l-ʿAcem*; Kalkaşendî'nin *Nihâyetü'l-ereb fi ma'rifeti ensâbi'l-ʿArab* ile *Ḳalâ'idü'l-cümân fi't-tarîf bi-ḳabâ'ili ʿArabî'z-zamân*; Süveydî'nin (ö. 1246/1830) *Sebâ'iku'z-zeheb fi ma'rifeti kabâ'ili ensâbi'l-ʿArab* adlı eserleri zikredilebilir. Bu arada kabilelerin nesebi yanında insanların mensup oldukları şehir, belde, ülke, meslek, mezhep gibi mensubiyetlerini (nisbe) esas alan Sem'ânî'nin *el-Ensâb*'ını, ayrıca Sem'ânî'nin bu eserini hulâsa eden tarihçi İbnü'l-Esir'in *el-Lübâb fi teẖẖibi'l-ensâb*'ı ile onun eserini yeniden telhis eden Süyûtî'nin *Lübbü'l-Lübâb fi taḥrîri'l-ensâb*'ını da çok kullanılan ensâb kitapları arasında saymak gerekir. Günümüz âlimlerinden Ömer Rızâ Kehhâle'nin *Mu'cemü kabâ'ili'l-ʿArab* adlı alfabetik ansiklopedisi de kayda değer bir çalışmadır.

Ensâba dair müstakil eserlerin yanında başta tabakat, tarih ve siyer-megâzî kitapları olmak üzere pek çok eserde de bu konuda bilgi bulunmaktadır.

Hz. Ebû Bekir'den başlayarak ensâb konusunda geniş bilgi sahibi olanların ve kitap telif edenlerin sayısı, Bekir Ebû Zeyd'in *Ṭabakâtü'n-nessâbîn* (Riyad 1407/1987) adlı eserinde 623 olarak tesbit edilmiştir. Burada, eserin basıldığı tarihe kadar yazılmış olan kitaplar ve müellifleri her hicret asrı bir tabaka kabul edilerek sıralanmıştır (ensâb kitapları için ayrıca bk. Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, I, 318-325; II, 323-327; İbn Kuteybe, s. 534-540; İbnü'n-Nedîm, s. 137-173). Âyetullah el-Mar'aşî, İbn Funduk'un *Lübâbü'l-ensâb ve'l-elkâb ve'l-a'kâb* (Kum 1410) adlı eserine yazdığı mukaddime-de 200 ensâb âlimi hakkında bilgi vermiştir.

BİBLİYOGRAFYA:

Kâmus Tercümesi, "neseb" md.; *Müsned*, II, 374; V, 411; Müslim, "Cenâ'iz", 29; Müerric b. Amr es-Sedûsî, *Kitâbü Hâzî min nesebi Kureys* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid), Kahire 1960, nâşirin önsözü, s. 5-23; İbnü'l-Kelbî, *Cemhere* (Abdüsse'ttâr), nâşirin önsözü, s. 3-59; a.mlf., a.e. (Nâcî), nâşirin önsözü, s. 5-11; a.mlf., *Nesebü Me'ad ve'l-Yemeni'l-kübrâ* (nşr. Nâcî Hasan), Beyrut 1988, nâşirin önsözü, I, 7-13; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *Kitâbü'n-Neseb* (nşr. Meryem M. Hayrûddir), Beyrut 1410/1989, nâşirin önsözü, s. 11-194; Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, I, 318-325; II, 323-324; a.mlf., *Kitâbü'l-Hayevân*, III, 209-210; Zübeyr b. Bekkâr, *Cemheretü nesebi Kureys* (nşr. Mahmûd M. Şâkir), Kahire 1381, nâşirin önsözü, s. 3-72; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 534-540; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, Kahire 1348, s. 137-173; Hemdânî, *el-İktîl* (nşr. M. Ali el-Ekvâ v.dğr.), Kahire 1383/1963, I, 70-71, 111, 119; İbn Hazm, *Cemhere*, nâşirin önsözü, s. 5-18; Kal-kaşendî, *Nihâyetü'l-ereb ft ma'rifeti ensâbi'l-'Arab* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Kahire 1959, s. 6-19; İbn Haldûn, *Mukaddime* (trc. Süleyman Uludağ), I, 430-435, 437-444; Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-'ummâl*, X, 280; *Keşfü'z-zunûn*, I, 178-179; Âlûsî, *Bulûgu'l-ereb* (nşr. M. Behce el-Eserî), Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye), III, 182-210; Abdülazîz ed-Dürî, *Bahş ft neş'eti 'ilmi't-târîh 'inde'l-'Arab*, Beyrut 1960, s. 39-48; a.mlf., "Kütübü'l-ensâb ve târîhu'l-Cezîretî'l-'Arabîyye", *Dirâsâtü târîhi'l-Cezîretî'l-'Arabîyye*, Riyad 1979, I, 129-141; Brockelmann, *GAL*, I, 145; *Suppl.*, I, 211-212; W. Caskel, *Gamharat*, Leiden 1966, I, 19-80; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, IV, 514-517; VIII, 329-334; Sezgin, *GAS* (Ar.), I/2, s. 11-19, 27-63; M. Câsim el-Meşhedânî, *Mevâridü'l-Belâzürî 'ani'l-üsreti'l-'Umeviyye ft Ensâbi'l-eşrâf*, Mekke 1407/1986, I, 71-113; Bekir Ebû Zeyd, *Tabakâtü'n-nessâbîn*, Riyad 1407/1987; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâttübü'l-idâriyye* (Özel), III, 51, 112-115; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 250-253; Ahmet Önkâl, "Araplarda Ensâb İlmî ve İslâm Tarihî Açısından Önemi", *Sû İlahiyat Fakültesi Dergisi*, III, Konya 1990, s. 117-131; IV (1991), s. 55-72; İhsân en-Nas, "Kütübü'l-ensâbi'l-'Arabîyye", *MMLADm*, LXIV (1989), s. 539-580; LXV/3 (1990), s. 387-412; LXVI/3 (1991), s. 403-429; LXVII/2 (1992), s. 195-224; LXVIII/1 (1993), s. 3-58; LXVIII/3 (1993), s. 387-398; LXVIII/4 (1993), s. 579-593; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, I, 198-199; F. Rosenthal, "Nasab", *El²* (Fr.), VII, 967-969; Nihad M. Çetin, "Ahhâr", *DİA*, I, 486-489; Ali Osman Ateş, "Dimyâtî, Abdülmün'im b. Halef", a.e., IX, 312.

MUSTAFA FAYDA

el-ENSÂB

(الأنساب)

Sem'ânî'nin

(ö. 562/1167)

nisbeleri esas alarak yazdığı
biyografik eseri

(bk. SEM'ÂNÎ, Abdülkerim b. Muhammed).

ENSÂBÜ'L-İ-ŞRÂF

(أنساب الأشراف)

Belâzürî'nin

(ö. 279/892-93)

ensâb ve tabakat esasına göre
yazdığı İslâm tarihine dair
meşhur eseri.

Belâzürî'nin zamanımıza intikal eden iki eserinden biri olan *Ensâbü'l-İşrâf* Câhiliye devri, Hz. Peygamber'in hayatı ve şahsiyeti, Hulefâ-yi Râşidîn, Emevîler ve Abbâsîler'in ilk dönemi için önemli bir kaynaktır. Eserden bahseden veya iktibasta bulunan kaynaklarda *en-Neseb*, *el-Ahhâr* ve *l-ensâb*, *Cümelü nesebi'l-eşrâf*, *et-Târîhu'l-meşhûr*, *Ensâbü'l-eşrâf* ve *ahbâruhum*, *Târîhu'l-eşrâf*, *el-İstikşâ fi'l-ensâb* ve *l-ahbâr* gibi adlarla anılan eser *ensâb** esasına göre kaleme alınmıştır. Hz. Ömer'in kurduğu divan teşkilâtındaki sıralamaya göre Arap kabileleri Hz. Peygamber'in mensup olduğu Benî Hâşim'den başlayarak sıralanır, ona nesep bakımından en yakın olan Benî Ümeyye ve Kureys'in diğer kollarıyla devam edilir. Devlet arşivine hâkim olan bu anlayış *ensâb* ve *tabakat* kitaplarında da aynen muhafaza edilmiştir. Nesep konusunda günümüze intikal eden en hacimli eser olan *Cemheretü'l-ensâb*'in müellifi İbnü'l-Kelbî ile İbn Sa'd ve Halife b. Hayyât da *et-Tabakât* adlı eserlerinde bu sıralamayı takip etmişlerdir. Belâzürî, bazı ilâve ve açıklamalar dışında Hz. Peygamber'in soyunu İbnü'l-Kelbî'nin eserinden aynen almış, diğer bölümlerinde de aynı çerçeveyi muhafaza etmiştir.

Belâzürî, eserin adında geçen "eşrâf" kelimesiyle bugün anlaşıldığı gibi Ehl-i beyt mensuplarını değil kavmi arasında ileri gelen meşhur şahsiyetleri kasteder. Esasen Belâzürî ve ondan önceki müellifler zamanında eşrâf, Hz. Ali - Hz. Fâtıma'nın soyundan gelenlere has bir terim olarak kullanılmıyordu. Kelimenin bu son anlamı IV. (X.) yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştır. Müellif idarî, fikrî ve edebî sahalarda temayüz eden herkese eserinde yer vermek suretiyle eşrâf kavramının sınırlarını genişletmiştir. Eşrâf ifadesiyle Belâzürî'nin eserini aynı zamanda bir tabakat (hal tercümesi) kitabı olarak düşündüğü anlaşılmaktadır. Nitekim müellif eseri hem *ensâb* hem *tabakat* kitabı gibi yazmayı planlamıştır.

Eserine Hz. Peygamber'in hayatını anlatarak başlayan Belâzürî onun nesebini ele almak için Hz. Nüh'tan itibaren Araplar'ın soyuna, oradan Resûl-i Ekrem'in büyük ceddi Adnân'a, oradan da sırayla dedelerine kadar inerek onların kısaca şahsiyetleri ve çocukları hakkında bilgi verir, daha sonra da Hz. Peygamber'in doğumuna temas eder. Eserin siyer kısmı, Resûl-i Ekrem'in vefatı ve Ebû Bekir'in halife seçildiği Sakîfe olayı anlatıldıktan sonra Ebû Bekir, Ömer, Ali, Hasân b. Sâbit ve Hz. Peygamber'in halası Safiyye bint Abdülmuttalib'in Resûl-i Ekrem'in ölümü üzerine söyledikleri merisyelerden verilen örneklerle sona erer. *Ensâbü'l-İşrâf*'in bu bölümü Muhammed Hamîdullah tarafından neşredilmiştir (Kahire 1959).

Siyyerden sonra tekrar Hz. Peygamber'in nesebine dönen Belâzürî Resûlullah'ın amcalarından ve onların çocuklarından bahseder. Önce öz amcası olan Ebû Tâlib ile oğlu Ali'yi, daha sonra onun çocukları ve torunlarını ele alır. Bu kısmın ilk bölümü Hz. Ali'nin şehid edilmesiyle, ikinci bölümü Muhammed b. Hanefiyye'nin hal tercümesiyle sona erer. Eserin bu kısmı Muhammed Bâkir el-Mahmûdî tarafından iki cilt olarak yayımlanmıştır (Beyrut 1974-1977).

Ensâbü'l-İşrâf'in Hz. Peygamber'in diğer amcası Abbas ve çocuklarına yani Abbâsîler'e ait kısmında Mansûr zamanına (754-775) kadarki tarihî gelişmelere genişçe yer veren Belâzürî, Mehdî - Billâh (775-785) ve Hârûnürreşid (786-809) dönemlerini oldukça kısa anlatmış, daha sonraki Abbâsî halifelerine yer vermediği gibi kendi yaşadığı devri de yazmamıştır. Bu durum, Belâzürî'nin, çağdaşı olduğu Abbâsî halifelerini ve içinde yaşadığı olayları yazmak istemediği şeklinde yorumlanabilir. Eserin Abbâsîler'e ait kısmı Abdülazîz ed-Dürî tarafından neşredilmiştir (Beyrut 1398/1978). Zeyd b. Ali b. Hüseyin'in hal tercümesini ihtiva eden kısmı ise hem Mahmûdî hem de Dürî tarafından atlanmıştır.

Emevîler'e ayırdığı bölüme Emevîler'in ceddi Abdüşems b. Abdümenâf ve oğlu Ümeyye'yi anlatarak başlayan Belâzürî bu kabile mensuplarına geniş yer vermiştir. Emevîler'in önce Süfyânîler, sonra da Mervânîler kolunu ele alan müellif bu dönemdeki Hâricî hareketlerine büyük önem vermiş, Emevî halifelerini anlatırken "el-Havâric fî ahdihi" başlığı altında bu zümrenin çıkardığı isyanlara